

Охорона видів флори та фауни в країнах ЄС та Україні

За що ми любимо динозаврів? (не беручи до уваги їх вигляд і розміри)

Чому вид є рідкісним?

Природні фактори:

- Біологія виду - складний і тривалий цикл розвитку;
- на різних етапах життя потребує різних оселищ
- Потреба у великій території для життя
- Дуже специфічні вимоги щодо оселища (вузька екологічна ніша)
- Дуже мала площа наявних оселищ
- Потреба у міграції
- Дуже локальний ареал поширення
- Нечисленна популяція
- Дуже специфічні вимоги щодо їжі
- Тісна залежність від інших видів (виду)

Devil's Hole Pupfish

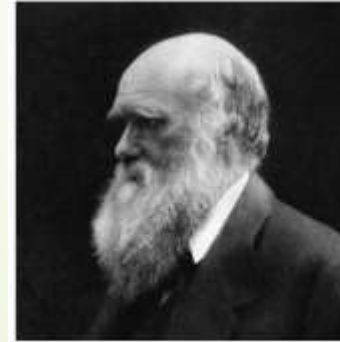

Texas Blind Salamander

Вимирання чи еволюція?

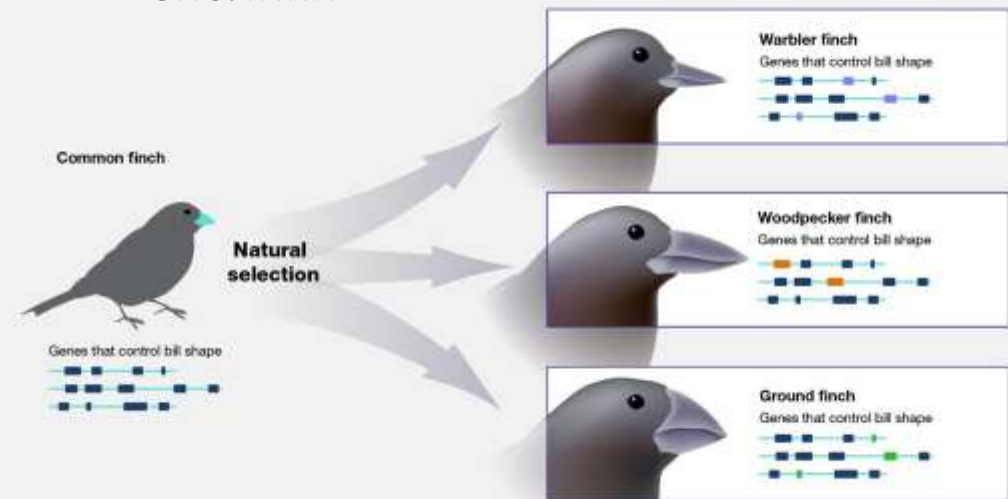
- Види і оселища постійно змінюються з плином часу
- Чи представники одного виду кількатороків тому і зараз є ідентичними генетично?
- Види вимирають щоб дати можливість іншим, більш пристосованим видам з'явитись/лишитись і зайняти їх нішу?
- Схрещування видів
- Підвиди

"A grain in the balance may determine which individuals shall live and which shall die—which variety or species shall increase in number, and which shall decrease, or finally become extinct."

Charles Darwin (On The Origin of Species)

Зяблики

Фактори, які приводять до скорочення чисельності популяцій видів

- Скорочення площ їх оселищ
- Погіршення якості їх оселищ
- Фрагментація оселищ (дороги, забудова, поля і т.д.)
- Недостатність кормової бази
- Добування (полювання, вилов, збір і т.д.)
- Застосування пестицидів
- Осушення ВБУ
- Зміни клімату
- Інвазійні види
-

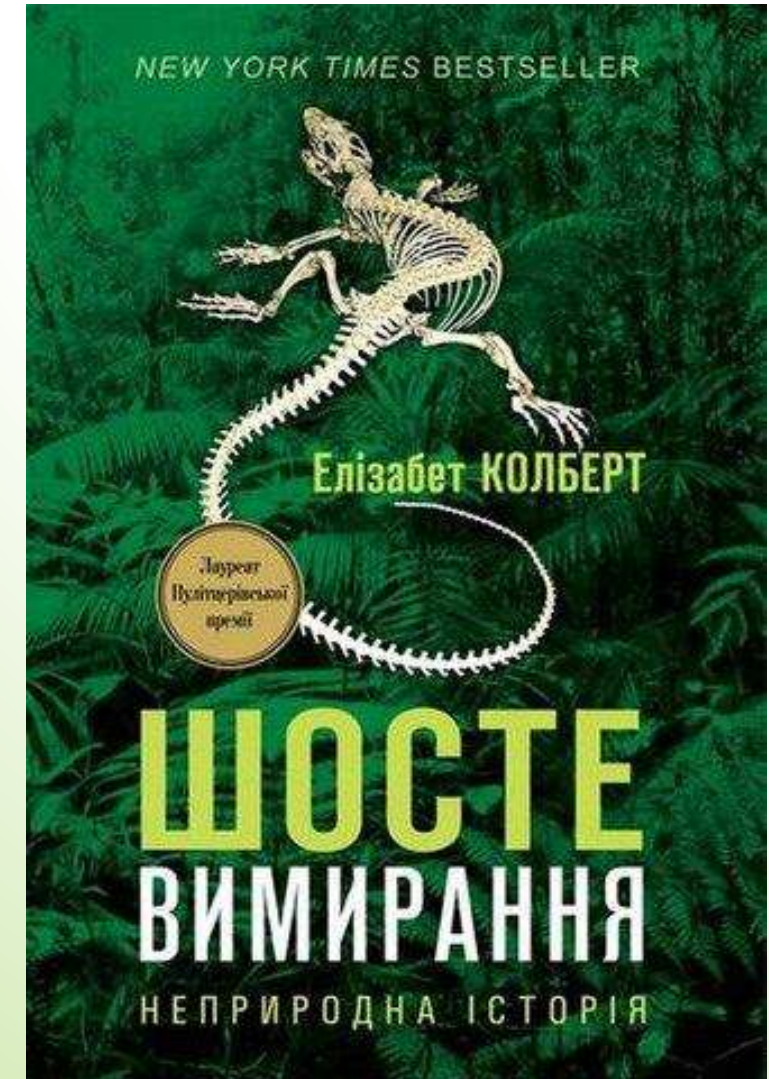

Чи можна запобігти вимиранню видів?

- Extinction Debt
- Вимирання видів відкладене в часі, внаслідок негативних впливів, які мали місце в минулому (напр., деградація екосистем). Незважаючи на впровадження заходів, спрямованих на збереження видів та їх оселищ, є велика вірогідність що багато видів будуть продовжувати вимирати.
- Докладно: https://en.wikipedia.org/wiki/Extinction_debt
- <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0169534709001918>

Приклади:

- Зникнення кількох видів птахів-запилювачів в Австралії призводить до вимирання видів рослин через те, що вони більше не здатні продукувати насіння. Ефект відкладення вимирання в часі виникає через те, що насіння рослин може кілька чи кілька десятків років зберігати здатність до проростання; види рослин, які запилювались вимерлими птахами, мають тривале життя (кілька десятків або і пару сотень років).
- Вимирання коралів внаслідок підвищення температури океанів, що спричинене змінами клімату. Прогноз – вимирання коралових рифів до 2050 року

Збереження оселищ = збереження видів ???

Інструменти і ресурси для охорони видів

- Правові (Міжнародні угоди, закони, підзаконні акти і т.д.)
- Наукові (в т.ч. списки рідкісних видів, методики моніторингу, обґрунтування заходів з охорони, підготовка планів охорони і т.д.)
- Організаційні (наявність державних органів, відповідальних за охорону видів, кадровий ресурс)
- Практичні заходи з охорони на місцевості
- Фінансові ресурси

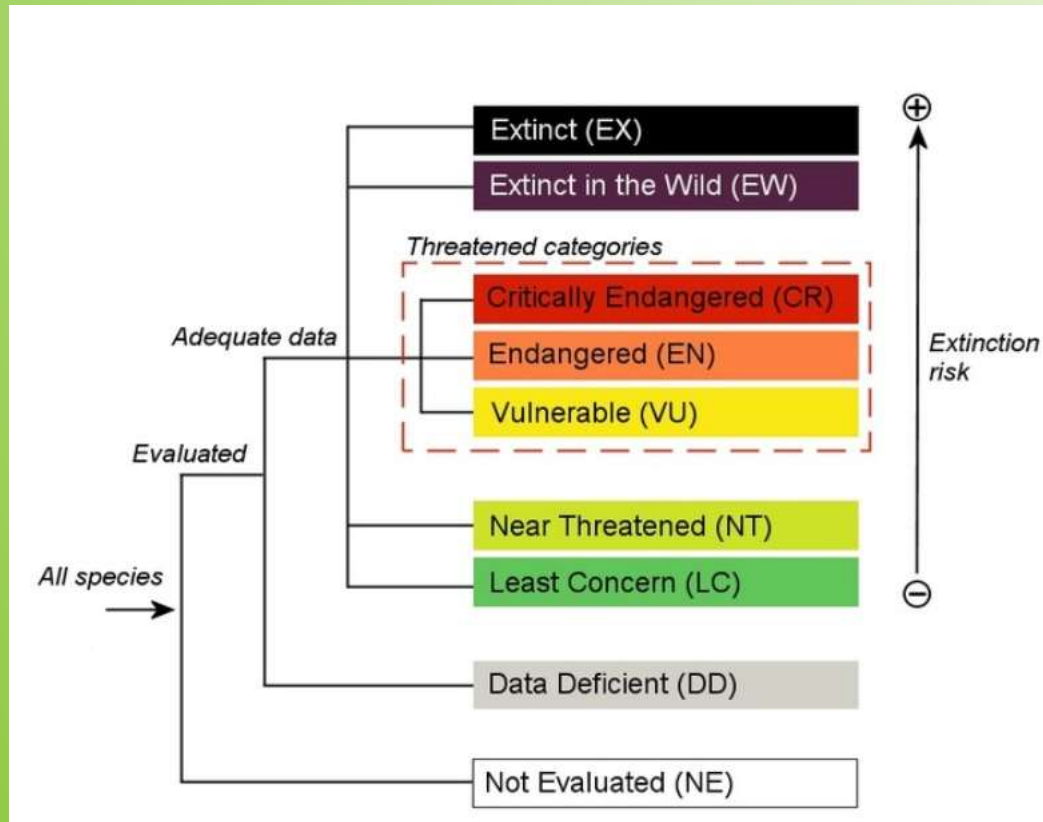
Правові Інструменти для охорони видів дикої флори і фауни

- Міжнародні угоди та ініціативи:
- Бернська конвенція <https://www.coe.int/en/web/bern-convention>
- Рамсарська конвенція (Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів) – визначення водно-болотних угідь (ВБУ), що мають міжнародне значення (В Україні визначено 50 рамсарських угідь).
<https://www.ramsar.org/>
- Конвенція про охорону біологічного різноманіття <https://www.cbd.int/> та Куньмінсько-Монреальська глобальна рамкова угода (30x30 biodiversity target by 2030)
- Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин <https://www.cms.int/>
- Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (CITES) <https://cites.org/eng>
- IBA (Important Bird Areas, за критеріями BirdLife International). Інформація і мапа IBA в Україні:
<https://datazone.birdlife.org/country/factsheet/ukraine>

Країни (Сторони) підписали міжнародну угоду (приєднались до конвенції) = домовились працювати над чимось разом	Україна	Країни ЄС
	Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція)	
Визначена загальна мета	Збереження видів і оселищ в Європі	
Визначені цілі	Створення мережі природоохоронних територій для забезпечення збереження видів і оселищ у довгостроковій перспективі	
Робочі органи	Постійний комітет, Бюро, Секретаріат	
Затверджені документи як інструменти впровадження конвенції – напр., Протоколи, Резолюції, Рекомендації, Директиви, Плани дій і т.д.	Зокрема, Резолюції 4 і 6, які містять переліки видів і оселищ, для яких створюється Смарагдова мережа	Пташина та Оселищна Директиви ЄС – створення мережі Натура 2000
Інструменти впровадження на національному рівні	Міжнародне співробітництво = зобов'язання, які виникають із підписання Бернської конвенції; Закон про Смарагдову мережу і підзаконні акти (проект); Фінансування окремих проектів за підтримки ЄС або інших грантодавців; Міністерство захисту довкілля і ОВА (організаційно, кадрово і ресурсно слабкі щоб послідовно виконувати функцію збереження біорізноманіття)	- Транспозиція положень Директив у національне законодавство (у Польщі - Закон про охорону природи від 2004 року, підзаконні акти); Фінансова підтримка ЄС на постійній основі; Державні органи: Головна дирекція охорони довкілля, Головна інспекція охорони довкілля, Інститут охорони природи Польської академії наук

Категорії (статуси) видів у Червоному списку МСОП

Наскільки вид є близьким до вимирання?

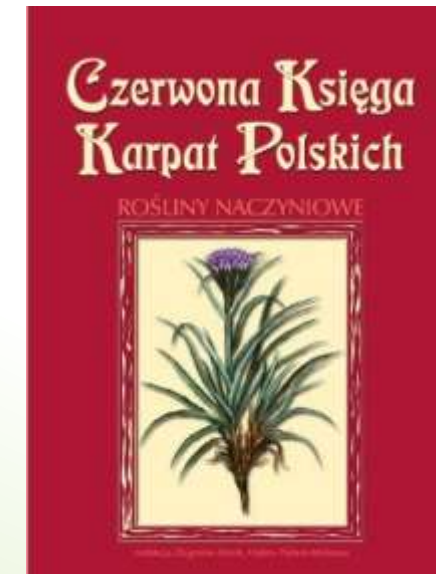
IUCN Red List of Threatened Species
and the European Red List
<https://www.iucnredlist.org/>

«Харизматичні» і «парасолькові» види

Списки охоронюваних видів у ЄС

- Списки видів у Додатках до Пташиної та Оселищної Директив ЄС. Самі Директиви є основним інструментом охорони видів флори і фауни у всіх країнах ЄС – шляхом створення мережі Натура 2000 («пташині» та «оселищні» території, які часто у значній мірі накладаються у просторі).
- Червоні книги в Польщі – мають виключно характер наукових публікацій, немає закону про червону книгу

Червона книга України

- Закон «Про Червону книгу України»
- є основою для розроблення та реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї (ст.3)
- Станом на квітень 2019 року до Червоної книги України занесено 1369 видів (543 тварин і 826 рослин).

Охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується шляхом:

Закон «Про Червону книгу України»

- заборони їх використання (**добування та збирання**);
- урахування вимог щодо їх охорони під час розроблення нормативно-правових актів;
- **систематичної роботи** з виявлення місць їх перебування (зростання), проведення **постійного** спостереження (**моніторингу**) за станом їх популяцій;
- пріоритетного створення територій та об'єктів **природно-заповідного фонду**, а також **екологічної мережі** на територіях, де перебувають (зростають) об'єкти Червоної книги України;
- розведення їх у спеціально створених умовах (**зоологічних парках, розплідниках, ботанічних садах, дендрологічних парках тощо**);
- урахування спеціальних вимог щодо охорони об'єктів Червоної книги України під час розміщення продуктивних сил, **вирішення питань відведення земельних ділянок**, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, **здійснення оцінки впливу на довкілля**.

- Натура 2000 – завершене формування мережі у ЄС, мережа є діючою, впроваджуються плани охорони
- Що далі?
- «Nature Restoration Law» (REGULATION (EU) 2024/1991 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 24 June 2024 on nature restoration) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401991 ПЕРЕДБАЧАЄ:
- Відновлення суходільних, прибережних та прісноводних екосистем - країни впроваджують заходи відновлення, необхідні для повернення до доброго стану територій, зайнятих типами оселищ, які перелічені у додатку I, яких стан не є добрим. Такі заходи впроваджуються:
- до 2030 р. – на щонайменше 30 % загальної площі всіх типів оселищ;
- до 2040 р. – на щонайменше 60 %,
- до 2050 р. – на щонайменше 90 %
- Те саме стосується морських екосистем, список яких визначений у додатку 2 для кожного моря
- Відновлення природної сполученості річок і натуральних функцій їх заплав - 25 000 км річок у ЄС має бути вільнотекучими (без штучних бар'єрів) до 2030 р.,
- Відновлення популяцій запилювачів – відвернення тренду зменшення популяцій запилювачів найпізніше до 2030 року.
- Національні плани відновлення природних ресурсів

Favourable Conservation Status (FCS)

Досягнення відповідного (сприятливого) статусу охорони видів і оселищ (**Favourable Conservation Status**) є головною метою Оселищної та Пташиної Директив Євросоюзу і означає, що види і оселища **процвітатимуть у межах всього свого ареалу у довгостроковій перспективі**. Для кожного виду і оселища є своє поняття що для нього є **Сприятливим статусом охорони (FV)**

Критерії визначення Сприятливого статусу охорони (Favourable Conservation Status)

	Кількісні критерії	Якісні критерії
Природні оселища	• Ареал (територія поширення) • Площа оселища	• Характеристика оселища • Структура оселища • Види-індикатори • Менеджмент
Види	• Ареал (територія поширення) • Розмір популяції • Площа оселища	• Структура популяції • Динаміка популяції • Структура оселища • Менеджмент

Процес охорони видів

- Моніторинг видів - для того, щоб охороняти види, ми маємо знати в якому стані знаходяться їх популяції та яка їх динаміка (списки охоронюваних видів і червоні книги; методики моніторингу)
- Моніторинг оселищ видів (в якому стані оселище виду?)
- Впровадження заходів із збереження (охоронні заходи)
- Перевірка ефективності охоронних заходів/їх корекція чи заміна – на основі даних моніторингу
 - Фактори, на які не можна вплинути – напр. зміни клімату, природні катастрофи
 - Фактори, на які можна впливати (не завжди) - залежність охоронних заходів від фінансування, політичної та економічної ситуації, місцевих традицій, наявності дозволів державних органів, наявності технічних засобів та людського ресурсу і т.д. (Способи впливу – просвіта, законотворча діяльність, участь у грантових конкурсах, залучення волонтерів і т.д.)

В якому стані
перебуває
популяція виду та
яка його динаміка

Перевірка
ефективності
охоронних
заходів

2. Впровадження заходів
Направлених на збереження виду
(охоронні заходи)

1. Моніторинг (оцінка стану):
- популяції виду
- оселища виду

3. Моніторинг (оцінка стану):
- популяції виду
- оселища виду

4. Корекція чи заміна
охоронних заходів

Охорона видів в зоопарках і центрах реабілітації диких тварин, програми по розмноженню і реінтродукції видів

Правові акти, які визначають видову охорону в Польщі на національному рівні (крім охорони видів в рамках Оселищної Директиви):

- Тварин – Розпорядження Міністра довкілля від 16 грудня 2016 р. щодо видової охорони тварин (Додаток 4) Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt;
- Грибів і лишайників - Розпорядження Міністра довкілля від 9 жовтня 2014 р. щодо видової охорони грибів (Додаток 4 для лишайників) Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej grzybów
- Рослин – Розпорядження Міністра довкілля від 9 жовтня 2014 р. щодо видової охорони рослин Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin
- Списки видів оновлюються приблизно кожні 10 років

Польща - Розміри охоронних зон для деяких видів

- Беркут (*Aquila chrysaetos*) – радіусом 200 м від гнізда (цілий рік), до 500 м від гнізда (тимчасово – у період гніздування),
- Підорлик малий (*Clanga pomarina*) – радіусом до 100 м від гнізда (цілий рік), до 500 м від гнізда (тимчасово – у період гніздування),
- Сичик-горобець (*Glaucidium passerinum*) – радіусом до 50 м від гнізда (цілий рік), немає збільшеної охоронної зони під час гніздування,
- Лобарія легеневоподібна (*Lobaria pulmonaria*) – радіусом до 50 м від місця зростання лишайника – цілий рік,
- Лишайник *Thelotrema lepadinum* – радіусом до 50 м від місця зростання лишайника – цілий рік

Процедура створення охоронної зони - фотодокументація

Молодий беркут на гнізді, фото: Marian Stój

Пташенята сичика-горобця в дуплі. Фото виконане ендоскопічною камерою після отримання дозволу RDOŚ. Архів Фонду «Природна спадщина»

Лишайник *Thelotrema lepadium*

Фото: Piotr Klub

Одна з охоронних зон - близько 30 га

Завдяки роботі Фонду «Природна спадщина», було створено більше 200 охоронних зон загальною площею близько 500 га, зокрема:

- У Підкарпатському воєводстві – 176 з 355 існуючих охоронних зон,
- У Малопольському воєводстві – 13 з 189 охоронних зон

Lobaria pulmonaria
Thelotrema lepadinum
Nephroma parile
Підорлик малий
Беркут
Сичик-горобець
Чорний лелека

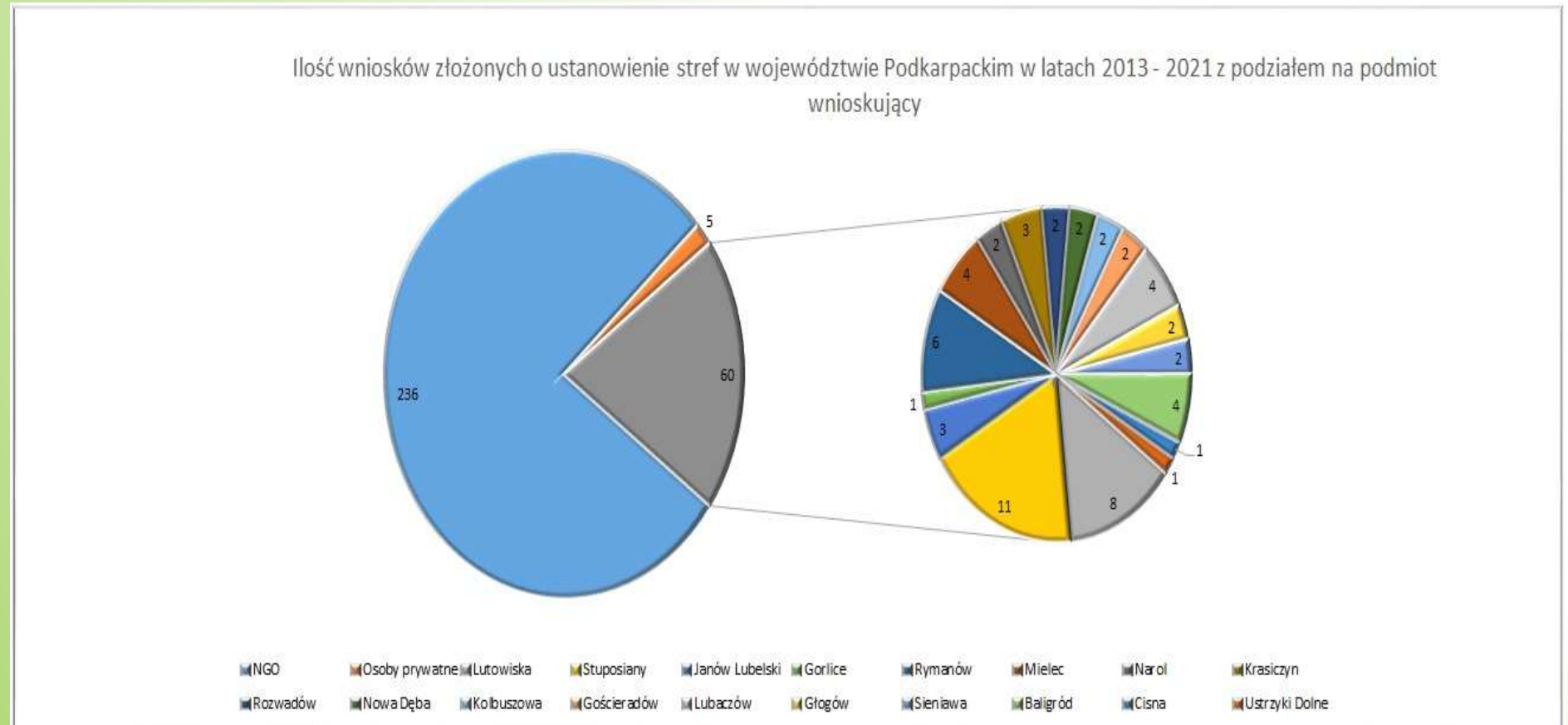
https://przyrodnicze.org/wesprzyj_kampanie/mikrorezerwaty/

Хто проявляє ініціативу у створення охоронних зон для рідкісних видів у Польщі? (на прикладі Підкарпатського воєводства; 2013-2021 роки)

Кількість клопотань
про створення
охоронних зон:

- Синім – громадські організації – 236 клопотань
- Сірим – лісництва – 60
- Помаранчевим – фізичні та юридичні особи (крім лісництв) - 5

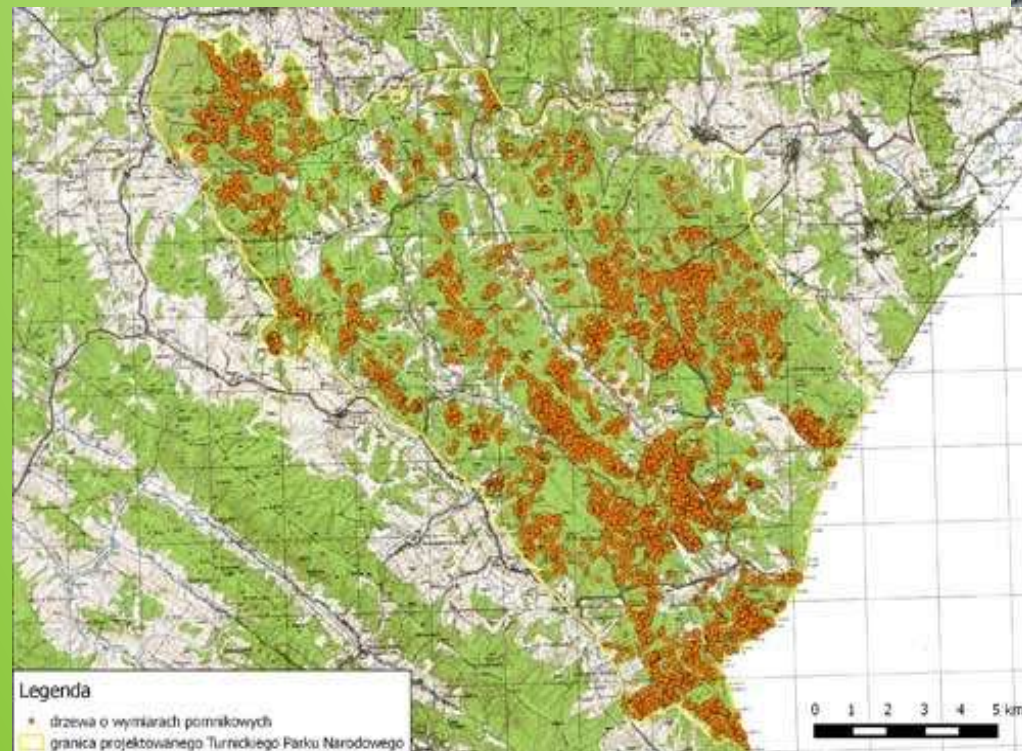

Розподіл кількості поданих клопотань про створення охоронних зон по окремим лісництвам воєводства

Чи варто створювати охоронні зони?

- Варто там, де потрібно швидко відвернути загрозу знищення видів (наприклад, через плановану вирубку чи загрозу розорювання) і де немає інших варіантів для збереження видів (нп. немає згоди землекористувачів на створення заповідної території).
- Пізніше у разі можливості - бажано створювати заповідну територію
- Підсумок:
- Створення охоронних зон для видів – це хороший інструмент їх охорони якщо ним стабільно охоплена велика частка популяції рідкісного виду. У іншому випадку – це хороший інструмент для охорони видів на локальному рівні.
- Все таки заповідні території з більшою суцільною площею більш дієві для охорони біорізноманіття.

Надання окремим деревам статусу пам'яток природи
Приклад проєктованого Турніцького національного парку в Польщі – подано клопотання про створення кількох тисяч дерев-пам'яток природи, що відповідають законодавчо встановленим критеріям щодо їх довжини обхвату)

Дренування популяції виду – неконтрольоване вилучення його представників з середовища існування у великих масштабах

«Пастки» для рідкісних комах

Евритрея австрійська (*Eurythyrea austriaca*)

Заповідні території (особливо малі за площею) – чи можуть забезпечити охорону видів?

Степові заказники з малою площею – перспективи збереження видів

- Заказник „Winna Góra” у Польщі біля Перемишля – площа 0,11 га, створений у 1954 р.
- Льон австрійський - на межі ареалу; під питанням чи це природне місцезростання, чи вид занесений.
- Схрещування вишні степової *Prunus fruticosa* з вишнею звичайною *Cerasus vulgaris*
- Недостатня частота викошування = заростання бур'янами

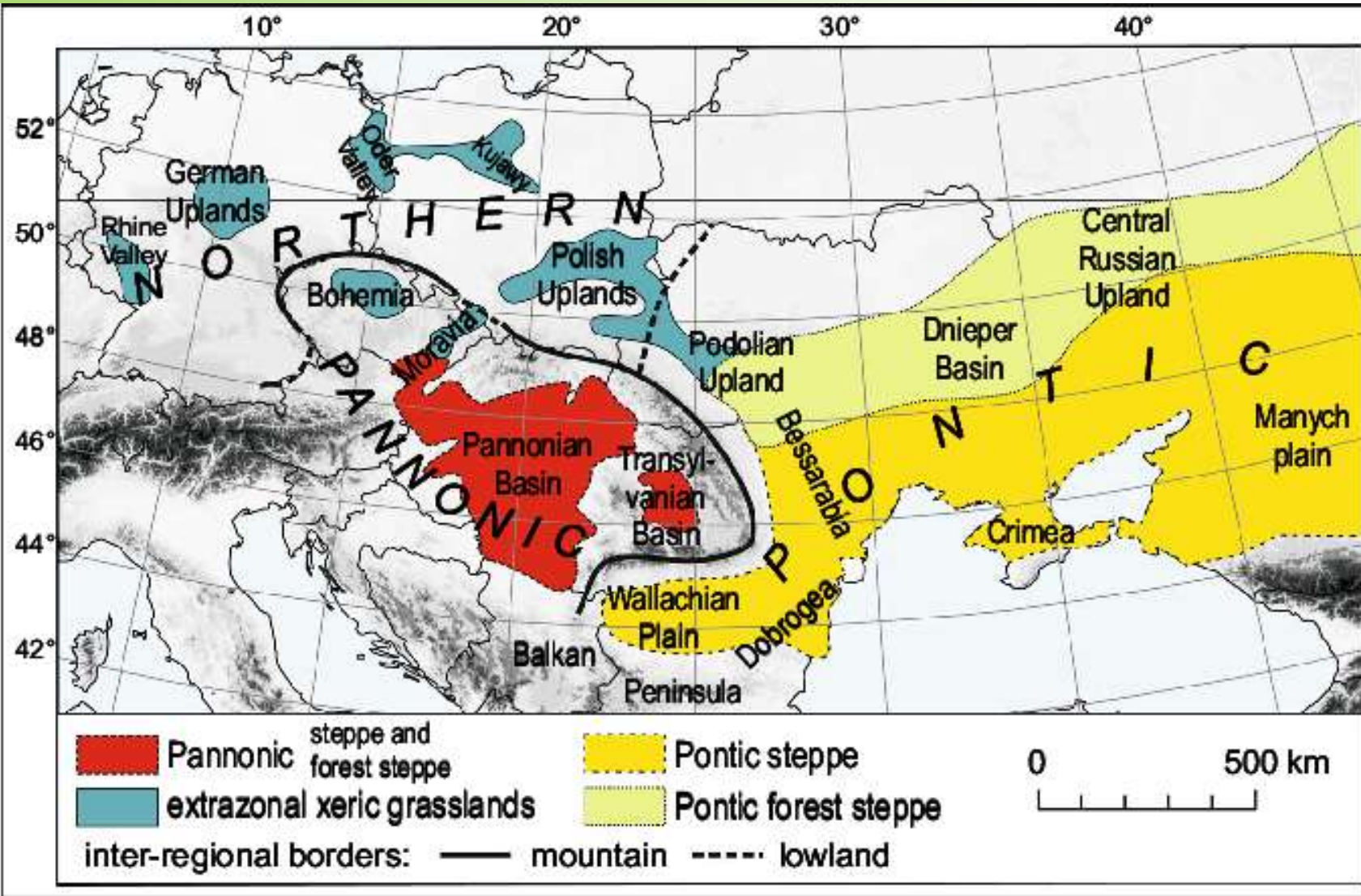
Олексій Бурковський – відновлення степу на приватній ділянці
серед полів з 2020 року на площі 7 га

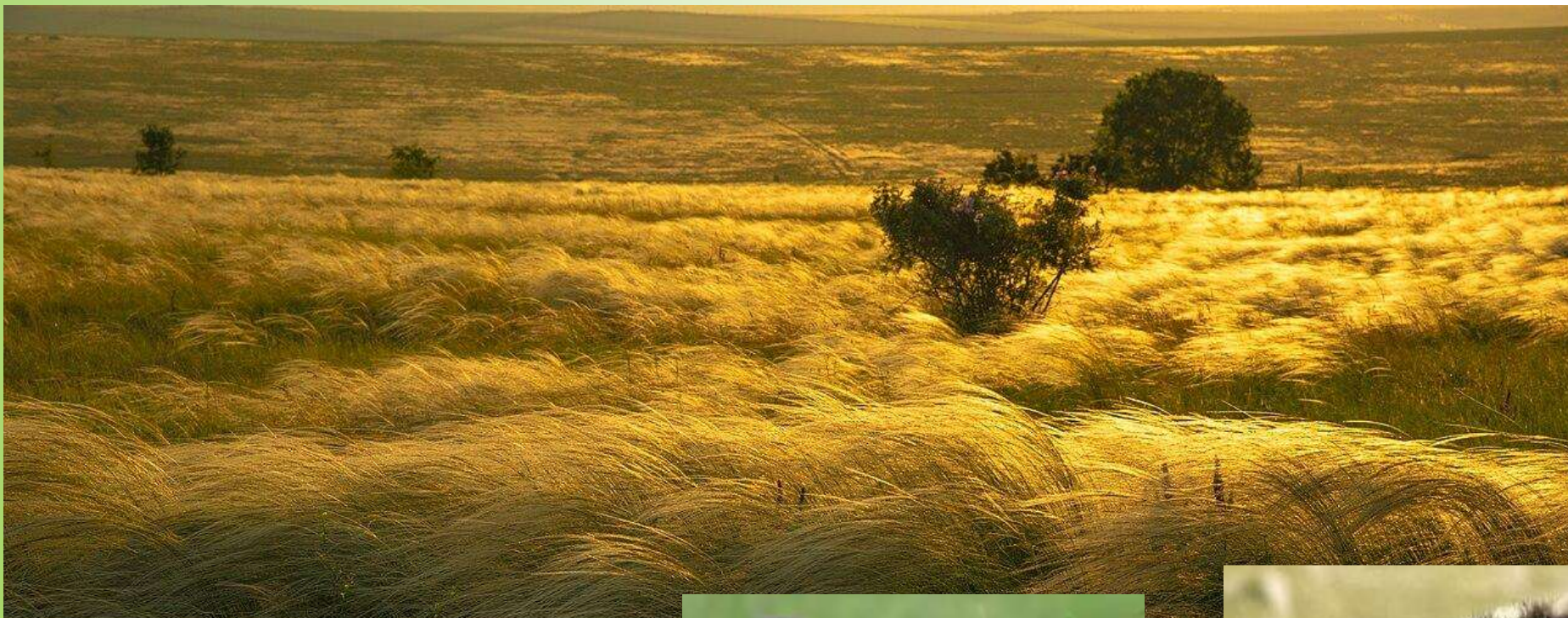
<https://freeradio.com.ua/ahroekoloh-iz-donechchyny-try-roky-peretvoriuie-svoiu-ornu-zemliu-na-step-chomu-tse-neprosto-ta-chym-tsei-eksperiment-unikalnyi-foto/>

Залишки степів у балках та на курганах
залишають перспективу для відновлення
екосистем на прилеглих територіях

Найбільша площа степів Європи знаходиться в Україні

Регіональні та національні плани дій зі збереження видів

